Originalni naučni rad UDK: 316.752:[323.269.3:378.18(497.11)"2024/2025"

https://doi.org/10.21301/eap.v21i3.11

Марина Петровић Јилих

Филолошко-уметнички факултет
Универзитет у Крагујевцу
Катедра за германистику
marinajulichkg@gmail.com
https://orcid.org/0009-0007-6927-9483

Вредносни обрасци студентских протеста у Србији 2024/2025: једна квалитативна културолошка авантура

Апстракт: Предмет овог квалитативног емпиријског истраживања су студентски протести у Србији 2024/2025. године. За циљеве рада се постављају изналажење, категоризација, анализа и употреба културних интерпретативних образаца у контексту студентских протеста. Рад се заснива на теоријским поставкама немачког културолога Клауса Алтмајера. Он студије културе посматра као дискурзивну научну дисциплину, чији је приоритет постизање културног знања које омогућава неометано учешће у комуникативним делањима с припадницима и припадницама одређене језичке заједнице. На основу његове типологије тематских аспеката културе настао је аналитички апарат, који ће пре свега послужити изналажењу аксиолошких образаца који карактеришу протесте, те тако допринети у изналажењу одговора на истраживачка питања о томе које конкретне вредносне категорије се примењују у анализираним документима и интервјуима, на којој традицији се заснивају и на који начин се манифестују у протестима као актуелни дискурси српске комуникативне заједнице.

Кључне речи: култура, аксиолошки културни обрасци, студентски протести, друштвена критика, квалитативна методологија

Теоријски темељ: Култура је дискурс

Теоријски модел кутурних интерпретативних образаца немачког културолога Клауса Алтмајера (Claus Altmayer) односи се пре свега на учење и подучавање немачког као страног језика, али се показао као користан у многобројним научним текстовима ауторке, те ће бити прилагођен потребама истраживања у овом раду и примењен у културолошкој анализи одређених аспеката студентских протеста у Србији 2024/2025. године. По њему су разни приступи појму културе, укључујући и интеркултурне,

који су свој фокус са „земље" и „нације" преусмерили на (националну) „културу", у савременом свету постали веома упитни (Altmayer 2023, 35). Такав етнолошки приступ појму културе полази од тога да етничко-националне културе објективно постоје, да су релативно хомогене и затворене и да их је могуће описати у оквиру етничко-националних граница. Култура по овом одређењу представља свеобухватан систем оријентације људи, и то пре свега на нивоу њихове етничко-националне припадности, која их карактерише и детерминише (Altmayer 2023, 50). Међутим, тврдње о постојању националних култура до данас нису ваљано концептуално, методолошки нити емпиријски потврђене, већ се своде на „поље свакодневног ‚искуства', каузистичких примера или чак неодрживих спекулација". Међутим овај приступ појму културе, без обзира на његов несумњив значај у прошлости, није више адекватан за научну дескрипцију и анализу културних оријентација у 21. веку (Altmayer 2023, 52). Култура као научни појам није нека природом дата појава, већ су је створили људи. У последњих неколико деценија се о овом појму у различитим друштвеним наукама говори у контексту најуже повезаности културе са знањем и значењем. Тако немачки социолог Андреас Реквиц (Andreas Reckwitz) посматра културу као „комплекс смислених система или – како се често формулише – комплекс ’симболичких уређења’, са којима актери и актерке стварају своју стварност као ону која нешто значи и која им у облику структура знања омогућава и ограничава делање" (Reckwitz 2000, 84). Структуре знања које су нам потребне за заједничко тумачење и функционално социјално и индивидуално живљење у ’стварности’ смештене су у културне обрасце. Ради појашњења изложеног на тренутак се вратимо на Клифорда Герца (Clifford Geertz). Он сматра да кад културни обрасци као организовани системи значењских симбола не би управљали човековим понашањем, „оно би практично било необуздано, чист хаос бесмислених поступака и експлозија емоција; његово искуство би практично било безоблично. Култура, акумулирани тоталитет таквих образаца, није само украс људске егзистенције, већ – као главни основ њене специфичности – њен суштински услов" (Gerc 1998, 64).

Једноставније речено, то показује да не постоји никаква људска природа независна од културе. Људи без културе би били неупотребљива чудовишта с врло мало корисних инстиката, још мање препознатљивих осећања и без имало интелекта: ментални богаљи. Без човека, наравно, нема културе; али исто тако, и што је још важније, без културе нема човека (Gerc 1998, 68-69). То што су човекове урођене способности (то јест, генетички програмиране) респонсне способности крајње опште, дифузне и променљиве значи да би без помоћи културних образаца он био функционално непотпун, не само природно надарени мајмун који је нажалост,

као неко обесправљено дете, био спречен да оствари све своје потенцијале, већ нека врста безобличног чудовишта које нема ни осећај за оријентацију, ни моћ самоконтроле, хаос спазмичних импулса и нејасних емоција. Човек зависи од симбола и система симбола, при чему је та зависност толико велика да је одлучујућа кад је у питању његова креатурална способност за живот (Gerc 1998, 136).

Стабилизација симболичких структура знања и значења које нам омогућавају тумачења стварности и мање или више неометан боравак у њој остварује се кроз дискурсе. Њиховим друштвеним укорењивањем долази до институционализације поретка знања у социјалним колективима (Keller 2011, 12). Дакле, дискурси регулишу знање, успостављају смислено тумачење тзв. стварности и регулишу значења која су нам неопходна за функционисање у тумаченој стварности, те тако стварају услове за постојање заједнички, друштвено интерпретиране 'стварности' (Altmayer 2023, 68). Културни интерпретативни обрасци су, по Алтмајеру, категорије социјалног знања, које као дискурзивни системи циркулишу, стабилизују се, мењају, усавршавају и критикују у дискурсима. Они се заснивају на традицији, поседују континуитет, стабилност и релативну отпорност на промене и обухватају широк дијапазон, од апстрактних теоријских до свакодневних типизираних знања. Омогућавајући сврставање конкретнх искустава и ситуација у одређени тип или образац, културни обрасци обезбеђују људима оријентацију у њиховим социјалним и индивидуалним делањима. У свакодневним комуникативним ситуацијама примењујемо их углавном имплицитно и несвесно као подразумевано знање, које се у одређеним случајевима, по потреби, може подићи на ниво рефлексије и контраверзних интерпретација (Altmayer 2023, 72). Алтмајер покушава да изврши систематизацију ових образаца, водећи се питањем које свеобухватне функције имају културни интерпретативни обрасци у дискурсима и свакодневном животу, те да ли се на основу ових функција може доћи до садржајно значајне типологије. Ако нас ови обрасци снабдевају с резервом пред-интерпретација, које можемо да применимо на различитим предметима, ситуацијама, радњама и у разним другим околностима, дајући им одређени смисао, добијамо заузврат могућност оријентације у свим врстама делања, те се функције културних интерпретативних образаца могу односити на најмање четири различите димензије људског живота. Из ових димензија пак проистичу четири функционална типа културних образаца или четири велике „културне теме" (Altmayer 2023, 77-79):

– категоријални обрасци (обрасци припадности) омогућавају нам да у социјалним интеракцијама позиционирамо како себе, тако и наше интеракционе партнере (ко је он/а?, ко сам ја? млад: стар, жена: мушкарац, црнац: белац, националне или супкултурне припадности итд.)

- тополошки обрасци омогућавају нам оријентацију у простору (географски односи, геополитички концепти, домовина, град, село, пејзажи, путовања итд.)
- хронолошки обрасци нам помажу у успостављању оријентације у времену и могу да буду темпорални (годишња доба, дани у недељи и свака друга организација времена) и мнемолошки, тј. који се односе на сећања (културно сећање, протести 1968, мирна револуција, холокауст итд.)
- аксиолошки обрасци (обрасци вредности) оријентишу нас при тражењу одговора на питања шта је добро, а шта лоше (криминал, загађење животне средине, дисциплина, новац, богатство, сиромаштво, част, правда, слобода, солидарност, достојанство итд.).

Оваква функционална типологија културних интерпретативних образаца омогућава одређивање предмета истраживања научне дисциплине студије културе и упућује на то како и који садржаји се у културолошким истраживањима могу истраживати у те четири велике тематске области: припадност, време, простор и вредности.

Циљеви и методологија истраживања: Квалитативно субјективно је научно објективно

Предмет истраживања су студентски протести у Србији 2024/2025. године, а за циљ се поставља изналажење и примена вредносних културних образаца на четири нивоа: фундаменталне вредности (слобода, правда, људско достојанство, равноправност, толеранција), вредности доброг живота (љубав, срећа, успех, здравље), вредности социјалне одговорности (поштовање, солидарност, уједињеност) и нормативне друштвене вредности (обавезе, част, дисциплина) (Altmayer 2023, 274-275). Истраживање се бави разоткривањем дискурсивних система знања, тј. питањима, које конкретне представе о вредности се примењују у анализираним документима, на којој традицији се заснивају и на који начин се примењују у актуелним дискурсима српске комуникативне заједнице (Altmayer 2023, 74-275). У раду се примењује квалитативна емпиријска методологија, што је ускладу с чињеницом да се у културолошким истраживањима не ради о изналажењу „'објективних' структура и законитости, већ о реконструкцији субјективних перспектива, тумачења и процеса учења" (Altmayer 2023, 372-373), што је лакше остварити уз помоћ квалитативног истраживачког дизајна. Осим тога, предмет истраживања упућује на то да је реч о анализи појединачног случаја – поље истраживања су студенти у блокади, те би квантитативни статистички поступци у овој студији били мање прикладни. Ови поступци су обезбеђени триангулацијом која се не користи искључиво у сврху

потврђивања валидности добијених резултата, већ се тиче и оправданости „дефинисања циља триангулисања као поступка који се користи да би се друштвени феномени боље разумели тако што ће се сагледати из више од једне перспективе" (Živković 2018, 11). Коришћена је триангулација како података тако и поступака, обезбеђује се анализом садржаја две карикатуре и једне фотографије, као и интерпретативном анализом и карактегоризацијом два проблемски оријентисана интервјуа. Примењени поступци су анализа садржаја докумената и категоризација и анализа појединачних интервјуа. Када се ради о анализи вредносних образаца и њихове друштвене промене, аргументи за примену квалитативних поступака су бројни, јер се ова истраживања баве описивањем конструктивног карактера теорије о вредностима, променама вредности и њиховом „дејству као медијум друштвеног самоописа" (Graf and Priemel 2011, 488). Промена вредносних ставова која обележава студентске протесте у Србији 2024/2025. године јесте „одређена диференцом између оног што је у два временска оквира могуће рећи и оног што се санкционише" (Dietz and Neumeier 2012, 302), па се анализирају као друштвени дискурси, а не као статистички представљени подаци. У овом контексту се поставља питање у којој мери везе социјално специфичних група утичу на дискурзивно установљене вредности и друштвену праксу.

Анализа садржаја докумената: Бирамо љубав

Описна анализа документа је поступак који спада у „класично поље квалитативно-интерпретативне анализе" (Mayring 2002, 46) и обухвата обраду како језичког, тако и нејезичког материјала. Квалитативну анализу садржаја, по Мајрингу (Mayring 2002, 48-49), одликују четири компоненте, које ће бити стављене у везу са спроведеним истраживањем.

– Поставка истраживачких питања и аналитичког апарата: у сажетој анализи две карикатуре истраживачко питање се односи на то из каквих актуелних друштвено-политичких услова и догађања су произашли масовни студентски процеси. Анализа фотографије указаће на неке од одговора на питање које вредности као културне обрасце можемо да идентификујемо и категоризујемо у феномену студентског покрета. Аналитички апарат ће се овде, као и при анализи појединачних интервјуа, ослањати на Алтмајерову типологију аксиолошких културних образаца.
– Навођење докумената који се анализирају: карикатуре аутора Предрага Кораксића Коракса (Corax), објављене у дневном листу Данас и фотографија објављена на друштвеним мрежама.
– Критика извора: сва три документа одабрана су у складу с истраживачким питањима и постављеним циљевима студије.

– Интерпретација докумената: опис и тумачење докумената ће бити сажето, јер треба да представља увод у опширнију анализу проблемски оријентисаних интервјуа.

Карикатуре: Дана 1. новембра 2024. године у паду надстрешнице на новосадској аутобуској станици страдало је 15 људи, више њих је тешко повређено, један човек је преминуо неколико месеци касније. Овај трагичан догађај био је повод за почетак изненадних, снажних, масовних студентских протеста, који су из дана у дан постајали све масовнији и који су довели до све масовније подршке студентских протеста у свим друштвеним слојевима земље. Широм Србије на улице излази на хиљаде до стотине хиљада грађана и грађанки у свим већим и мањим градовима. Нагомилани бес против режима постаје све већи, а слобода стечена заједништвом на протестима омогућава изражавање критике против корумпиране власти и тоталитарне владавине председника Александра Вучића, износећи у јавност многобројне чињенице из прошлости које указују на корумпираност и режимску поданост институција на свим државним нивоима. Студенти и студенткиње траже на почетку испуњење четири постављена захтева, који се пре свега односе на успостављање праведног рада институција.[1] Силина мирних ненасилних демонстрација поприма неслућене размере и у време спровођења истраживања (12. 5. 2025) још увек траје. Илустрација оваквог друштвеног стања биће приказана на примеру две карикатуре, од којих ће се анализирати једна од многобројних које су настале и свакодневно настају у друштвеном периоду превирања у побуњеној Србији. Аутор обе карикатуре је Предраг Кораксић Коракс (Corax), познати карикатуриста који црта углавном карикатуре на политичке теме. Обе карикатуре представљају типичне и успеле примере текстуалне врсте „карикатура". Основна њихова одлика је да поједностављеним сликовним, понекад језичким средствима најчешће критички одражавају неку политичку проблематику. Та проблематика приказује се намерним претеривањем, сарказмом, гротеском, хумором, или очигледним противуречностима у контекстуалној вези с актуелном друштвеном ситуацијом.

На првој слици објављеној на насловној страни дневних новина Данас у двоброју викенд-издања 12-13. априла 2025. приказана је карикатура на

[1] Први захтев: Објављивање целокупне документације о реконструкцији Железничке станице у Новом Саду и кривична одговорност за смрт 15 људи.

Други захтев: Покретање кривичних пријава против одговорних за нападе на студенте и професоре.

Трећи захтев: Одбацивање кривичних пријава против ухапшених и приведених током студентских протеста.

Четврти захтев: Повећање буџета за високо образовање за 20 одсто.

Слика 1: Карикатура Предрага Кораксића Коракса објављена 12–13. априла 2025. у Дневним новинама Данас

којој се види председник Србије Александар Вучић који с премијерком Аном Брнабић и неколико других подређених из различитих државних ресурса (слева надесно: Александар Вучић, Ана Брнабић, Синиша Мали, Владимир Ђукановић, Ивица Дачић, Милош Вучевић, Дарко Глишић и Александар Вулин) стоји постројен у поданичком реду испред фирера Хитлера. На лицима имају различите, с њихових јавних говора или наступа препознатљиве, изразе лица. Све фигуре су искарикиране наглашавањем типичних спољашњих обележја њихових црта лица и грађе тела (огромне усне председника, ћелавост Вучићевића или клемпавост Вулина). У позадини је застава Републике Србије, а изнад карикатуре налази се новинарски текст који упућује на опширније читање чланка на

Слика 2: Карикатура Предрага Кораксића Коракса објављена 19–21. априла 2025. у Дневним новинама Данас

страни 7, који ће се очигледно надовезати на карикатуру и садржати веома оштру критику владајућег режима. Наше лично тумачење како текстуалног, тако и сликовног садржаја представљеног у овом примеру заснива се на имплицитно присутним превасходно категоријалним и вредносним културним обрасцима који подразумевају познавање категорија фашизам, фашистички симбол свастика, фирер, Адолф Хитлер. Подразумевано знање односи се и на Хитлеров изглед и на карактеристичне покрете приликом држања говора. С ових образаца познатих широм света поглед се пребацује на српске обрасце, од традиционалних (боје српске заставе), до оних насталих у последњих неколико година (изглед председника и других најутицајнијих представника владајуће српске политичке сцене).

Ова врста имплицитног знања неопходна је за разумевање и тумачење карикатуре. Језички текст јасније упућује на критику власти, која студенте и студенткиње, грађане и грађанке назива фашистичким терористима, а у ствари су баш представници власти ти који појачавају притисак на учеснике и учеснице протеста и попримају особине фашистичког режима Хитлерове Немачке. „Репресија расте док рејтинг пада", написано као наслов изнад карикатуре, може се посматрати као један од оријентира за њено разумевање.

Друга изабрана карикатура указује на репресију од стране власти, овог пута директно усмерену на академску заједницу и универзитетске професор/ке, декане/ке и ректоре/ке на универзитетима широм Србије. Објављена је у ускршњем издању дневног листа Данас од 19-21. априла 2025. године, а изнад карикатуре додат је наслов „Власт објавила рат академској заједници". У десни угао карикатуре постављена је мала слика ректора београдског универзитета Владана Ђокића испред зграде Управе криминалистичке полиције УКП, где је био позван на „разговор" због подршке студентским протестима. Кораксове карикатуре углавном немају језичке додатке, па тако ни ова. Позадина је приказана углавном неутрално белом бојом која се у горњем делу слике прелива у плаву и асоцира на ведро небо. У средишту карикатуре је велика, прилично дебела кокошка с ликом Војислава Шешеља, председника Српске радикалне странке, који себе назива четничким војводом. Осим искарикираног тела дебеле кокошке, Шешељу је карикатуриста на лице ставио његове наочаре, преувеличан (иначе) велики нос и самозадовољни осмех-подсмех којим прати агресивно језичко обрачунавање с политичким противницима. Жута кокошка је управо испилила црвено јаје и разбија га. Из њега излази пиле – Александар Вучић, већ опремљен у пуну униформу, с кацигом, штитом и пендреком спремним за употребу. Његове задебљале усне су на слици још дебље, израз лица озбиљан. Он креће на супротну страну од оног ко га је изродио. На основу познавања категорија културних образаца – академска заједница, ратни злочинци, четници, војвода, униформисани полицајци, традиционалне изреке, рађање, породица – ову карикатуру можемо да тумачимо по старој српској пословици „ивер не пада далеко од кладе" и кад се одвоји од оних који су га створили.

У обе карикатуре изналазимо следеће вредносне културне категорије: репресија, агресивност, насиље, политика, владајући режим, злочин. На овом месту можемо поставити фукоовско питање: „У каквим односима и како наступа моћ, шта су релације моћи, како се могу описати неке основне релације моћи које се врше у нашем друштву?" (Fuko 2014, 25).

Слика 3: Фотографија три студенткиње на протестима

Фотографија је снимљена ноћу, а на основу актуелних дешавања посматрајући позадину слике, на којој се испред неке зграде могу видети обриси присутних људи, може се закључити да је реч о студентском протесту у неком мањем или већем граду у Србији. У средишту фотографије у крупном плану су три девојке, вероватно студенткиње, чији изрази на лицу и осмеси говоре да се осећају задовољно и срећно. Једна девојка одевена је неутрално и у спољном изгледу нема посебних карактеристика. С обзиром на друштвени контекст усуђујемо се да тврдимо да је Српкиња. Друге две девојке носе хиџаб. На основу традиционалних глобалних културних образаца оваква врста одеће нас упућује на категоријалне обрасце, па прву девојку сврставамо у припадницу хришћанске, а друге две у припаднице муслиманске вере. Друга девојка огрнута је палестинском марамом, што јасно указује на муслиманску веру, али око врата има слушалице и у рукама држи заставу Србије. Овим се имплицитни, глобално укорењени културни обрасци експлицитно урушавају наглашавајући отвореност према начинима живота који се у контексту строгих обележја вере могу сматрати другачијим, хуманијим, демократским. Трећа девојка ове обрасце разбија носећи око врата пиштаљку и беџеве карактеристичне за студентске протесте. На овај начин укорењени обрасци су употребљени за разумевање и тумачење слике: идентитет девојака упућује на обрасце хришћанство, Српкиња – ислам, муслиманка. Противуречност спољашњих одлика (тра-

диционална верзус модерна обележја) и њихово заједничко присуство на студентској демострацији упућују на вредносне обрасце, који су из овог контекста читљиви, а карактеристични су за све друге демонстрације широм земље: толеранција за све верске, етничке и друге различитости, једнакост, солидарност и респект према Дугом. Приликом „читања" аксиолошких дискурса из свакодневних контекста, како пример показује, није битно да ли су вредности и оријентације у вредносном систему универзалистички или су културно специфични и релативни – битно је да се полази од њиховог дискурзивног карактера.

Представљање и анализа проблемски оријентисаних интервјуа: Некако у једном моменту плачем од среће, у другом већ од туге

I Интервју

У овом делу истраживања поље истраживања су две студенткиње германистике које су активно учествовале и још увек учествују у блокади факултета и организацији протеста. Методолошки, овај поступак можемо назвати квалитативном студијом случаја. Подаци добијени путем индивидуалних интервјуа су репрезентативни и имају уопштену димензију. Проблемски оријентисан интервју укључује све облике отвореног, полуструктурисаног разговора, у ком испитанице могу отворено да говоре о свему што желе да кажу, а истраживачица усмерава разговор у правцу унапред утврђених питања, која у сваком аспекту разговора могу и морају да се прилагоде ситуацији у току комуникације. Истраживање се бави студентским протестима произашлим из конкретних друштвених и политичких проблема у земљи, а интервјуи треба да их појасне из личног, субјективног угла испитаница. Истраживачица питања припрема на основу унапред анализираних проблема. Питања треба прилагодити предмету истраживања – студентским протестима у Србији 2024/2025. године. „Овакав интервју требало би да одговори на постављена питања на основу субјективних значења која субјект изражава у процесу комуникације, па је отвореност његова веома битна особина" (Petrović Jülich 2016, 179). Осим тога, битно је да између истраживачице и испитаница постоји равноправан однос и однос међусобног поверења. Тада су испитанице и испитаници по правилу „искренији, рефлектованији, тачнији и отворенији него приликом упитника или неке затворене

врсте прикупљања података – то показују сва искуства са овом методом" (Mayring 2002, 69). У процесу вођења разговора није увек било могуће да истраживачица сачува сасвим неутралан став. Но, по Мајрингу (Mayring 2002, 32), ово није ни неопходно, јер процес квалитативног истраживања треба разумети као интеракцију, током које се мењају како испитаници и испитанице, тако и истраживачи и истраживачице. Интервјуи су, уз дозволу студенткиња и студената у блокади, одржани 3. 6. 2025. у згради ректората Универзитета у Крагујевцу. Атмосфера приликом оба интервјуа је била пријатна и опуштена. Обе студенткиње су на четвртој години студија, а од друге године наставу књижевности им је држала истраживачица. Овакви интервјуи треба да одговоре на постављена и непостављена питања у вези с предметом истраживања на основу субјективних значењских конструката, која индивидуа изражава у процесу комуникације. Сматра се да је овај процес успео, јер су га након разговора обе студенткиње оцениле као пријатну, корисну и олакшавајућу *психотерапију*. Разговор с Аном трајао је од 10.40 до 11.15, а са Луном од 10.30 до 12.35.[2] Након кратког увода у ком их је истраживачица упутила на начин и сврху интервјуа, приступило се појединачним разговорима.

II Ток интервјуа

Шематски приказ тока интервјуа, који се приказује хронолошки, заснива̂ће се на тематским аспектима, који могу да буду изазвани питањима, али и независни од њих. Ово је први корак анализе који ће омогућити категоризацију проблема.

III Почетак блокада и очекивања
IV Ток догађања
V Циљеви протеста, друштвене вредности и свест о учињеном
VI Подршка и критике
VII Рефлексије о будућности
VIII Закључак

У закључцима након анализе појединачних интервјуа неће бити уопштавања, већ ће се закључци односити на појединачан случај. Вредновани подаци биће уопштени на крају истраживања приликом дискусије и доношења општих закључака након анализе докумената и интервјуа.

[2] Имена испитаница су измењена, а питања, потпитања и коментари истраживачице обележени са И.

Вредновање проблемски оријентисаног интервјуа с Аном

III Почетак блокада и очекивања

И: Како је све то почело? Каква су вам била очекивања? Како се то одједном догодило, шта се догађало?

Ана: То се стварно догодило одједном. Био је петак и ми смо имали колоквијум. Пре предавања смо добили информацију да су наши студенти ФИЛУМ-а ступили у блокаду и да се организује окупљање испред ректората. Окупљање је требало да буде баш у време нашег колоквијума, односно у 11.52 када би се одржало тада 15 минута ћутања. [...] Ми смо онда цео викенд дискутовали о томе. Шта, како, ко подржава, ко не подржава. [...] Тада смо донели одлуку да и ми ступимо у блокаду

Ана показује у овом исказу да блокаде јесу почеле изненадно, али да су од самог почетка добро промишљене. Студенткиње и студенти нису у њих ушли без разлога, већ су се неколико дана консултовали, постајући током заједничких разговора на све четири студијске године све свеснији новонастале ситуације. Ово упућује на њихову вољу и потребу да одлуке доносе заједнички, што ће се касније потврдити одлуком о демократском одлучивању у формацији пленума. Импулс потекао од трагедије изазване падом надстрешнице у Новом Саду био је свима сасвим јасан, али се чини да нико није имао слутње или претпоставке о томе шта ће се даље дешавати. Израз „15 минута ћутања", касније „16 минута ћутања" постаје препознатљив као нови српски културни образац – представници и представнице српске језичке заједнице познају позадинско знање које је довело до установљавања овог обрасца.

И: Шта сте у том тренутку очекивали? Јесте ли очекивали нешто?

Ана: Ухххх...То је тешко питање. То је била нека скроз непозната ситуација за нас и баш нисмо знали, односно бар ја нисам знала шта да очекујем. Знала сам да је много важно чим су кренули људи да се активирају, да реагују на такве друштвене проблеме, знала сам да је озбиљна ситуација и са једне стране ми је баш било драго, јер до данас су се стално чуле реченице „Никада неће бити боље"... Све су то биле неке устаљене реченице. Просто мислим да је то тако зато што су људи навикли на неки тежак живот овде, баш не знам како бих то дефинисала...и онда су људи из неког страха или не знам како бих дефинисала то осећање...као да су им све лађе потонуле, као да су се помирили са судбином и онда ми је баш због тога било драго што је нешто кренуло да се дешава и аутоматски креће да се буди нека нада да ће нешто боље да се деси за нас, да не морамо да завршимо германистику и да одемо у Немачку, Аустрију или Швајцарску да бисмо нашли посао, већ да можемо да останемо овде.

Без конкретних очекивања, Ана постепено уочава да се догађа нешто *много важно* и да је ситуација озбиљна, али да јој је драго што су *кренули људи да се активирају*. Она имлицитно критикује актуелни став већине становника Србије као прихватање стања, тј. *тешког живота овде* из навике произашле из страха и мирења са судбином. Међутим, са буђењем свести коју су студентски протести почели да изазивају код људи, у њој се буди и нада у бољу будућност у којој млади неће морати након завршеног факултета да се исељавају у иностранство „трбухом за крухом". Ова нада јасно указује на патриотизам и жељу за животом у земљи у којој су рођени и одрасли.

IV Ток догађања

И: Како се све то даље одвијало до данас? Шта се све догађало? Шта сте организовали? Са којом снагом је све то ишло?

Ана: Све то је кренуло постепено. Све је кренуло организовањем пленума. За први пленум сала је била крцата, овде је било баш пуно. Многи су стајали, многи нису могли да уђу и у том моменту је све то ново за нас и шта је пленум и како све то функционише.

И: То значи да сте ви све време учили јер нисте знали каква је ситуација у друштву и шта се све догађа?

Ана: Да. Ми смо кроз те пленуме до данашњег дана... ја генерално нисам била упућена толико у политику у све те... знала сам наравно те неке основне ствари, кључне за нашу земљу, али не толико дубоко и докле иду ти проблеми са којима се држава, односно првенствено ми као народ сусрећемо... Ми смо константно у комуникацији са другим факултетима. Они су нама слали своје проблеме са којима се сусрећу у том моменту, идеје... ми њима исто и на тај начин су се размењивала искуства. И онда смо кроз те пленуме учили о томе.

Овај део Анине рефлексије о развоју догађаја сведочи о учењу кроз процес, пре свега о културно-политичком учењу разменом информација са студентима и студенткињама широм Србије: *Ухх... па могу да кажем да сам се променила. Некако... ове блокаде су нам дале неку ширу слику свега*. [...] *Продуби се некако та ширина схватања и гледања на целу ситуацију, као и међусобних односа*... На питање истраживачице какви су то односи, она одговара да се с много људи упознала са самог факултета, али пре свега с људима у земљи током протеста, а осећања које су ти догађаји код ње изазвали била су јака, противуречна, у опсегу *од среће до туге* и толико невероватна да их она сматра неописивим:

Ана: Мени је све то било толико потресно и некако у једном моменту плачем од среће, а већ у другом од туге... то је невероватно, стварно. То осећање не може речима да се објасни, када гледам пренос неког протеста,

> док гледам сцене, како је девојку која је баш из мог града покупио ауто док је стајала на тротоару за време протеста, онда сцене кад је девојци поломљена вилица... па се вратим на сам почетак кад су нападнути студенти испред ФДУ-а. То су сцене које стварно буде спектар неких осећања.

У даљем разговору она наглашава значај организације и успеха великог скупа у Крагујевцу 15. 2. 2025. под називом Срешћемо се на Сретење. Сматра да је тај скуп захтевао много рада и труда, али да су *студенти и студенткиње стварно били као нека велика уиграна породица*. Током скупа, на који је из часа у час пристизао све већи број људи из целе земље, *ту се толико накупило неких емоција*. Те емоције добиле су физички одраз у томе што се *цео дан јежила, сузе су кретале*. Кад је увидела колико људи је дошло да подржи, дошла је до закључка да *такве ствари буде наду, да ће се нешто променити, да нешто мора да се промени, јер чим је толико људи на улици, не може да буде добро*. Њене речи упућују на потребу за подршком и потребу да студентски напори буду прихваћени и подржани од стране заједнице, јер тиме потврђују и њихову веру у то да раде нешто што је исправно.

V Циљеви протеста, друштвене вредности и свест о учињеном

> И: Шта мислиш, шта би требало да се промени?
> Ана: Све из корена. Да се крене од образовног система, школства генерално. [...] Онда би требало све остало да се мења, од судства, здравства, апсолутно све. Несхватљиво ми је да неко не може да добије посао у државном сектору ако није у странци. [...] Али, што се тиче те ситуације да је могуће да ћемо изгубити годину... никад нисам осетила страх, мислила сам да ће ово много пре да се заврши, најдаље у марту, без обзира колико је тешка ситуација. Ако ћемо ми да постигнемо неки виши циљ за ово друштво, па и за нас као појединце, сматрам да је та једна изгубљена година у смислу предавања, али не у правом смислу изгубљена, није толико важно. Никада нисам помислила изгубићемо годину, ајде да прекинемо блокаду.

Овог пута, Ана експлицитно изражава критику друштва у ком живи. Сматра да најбитније институције не раде како треба, попут образовног система, правосуђа и здравста. Она упућује на то да је њен лични став несхватање и неприхватање чињенице да се до посла у њеној земљи може доћи само као припадник владајуће странке. Зато указује и на то да је мислила да ће се све завршити много раније, али никад није осетила страх од последица, попут оног да ће „изгубити" годину. Борба против друштвене неправде коју осећа за њу је важнија од личних интереса, па зато критикује колеге и колегинице који мисле да је довољна подршка „од куће" и да „има

ко да се бори и за њих": *Мене такве ствари погађају... да колеге ћуте и не износе ставове ма какви они били*. Наглашава да су на факултету увек могли да искажу своје мишљење, те да ју је такво понашање које критикује доста удаљило од појединих колега – чак тврди да према њима осећа одбојност. Негативне емоције које су према оваквим колегама и колегиницама настале у процесу њеног интензивног друштвеног ангажовања она покушава да објасни аналитичким приступом самој себи. Сматра да је део њеног темперамента да увек јасно изражава своје мишљење и да јој није важно да ли ће при том наићи на нечију осуду или не:

> Ана: И ван факултета, ја сам увек та која ће рећи своје мишљење, без обзира да ли ћу наићи на осуду. Уверили смо се много пута да код нас на факултету увек можемо да искажемо своје мишљење. Такво понашање ме је доста удаљило од појединих људи и баш осећам неку одбојност према таквим људима... ваљда је то и због тога што ја нисам таква...

VI Подршка и критике

Испитаница каже да је имала пуну подршку од стране породице. Ову тврдњу поткрепљује изјавом да јој је тата припадник 63. падобранске бригаде која је студенте и студенткиње пратила и штитила на свим протестима широм земље. С баком и деком је то било мало теже, па је на њихова учестала питања о враћању на наставу једноставно одговарала да ће то урадити кад буду исуњени студентски захтеви. Међутим, озбиљне критике стижу и из окружења.

> Ана: Често се чује реченица: „Е баш ћете ви нешто да промените"... баш такву реченицу сам чула малопре у превозу... „Они ће нешто да мењају, како да неће". Делимично сам, да тако кажем, огуглала на такве реченице, али не у потпуности, али ме је то на почетку јако погађало... реченице као што су: „Неће они да уче, пустите оне који хоће да уче да уче, факултет није обавезан"...

Подршка на којој је испитаница захвална јесте и она од стране професорки и професора. Била је изненађена што је та подршка од самог почетка толико јака да јој улива *невероватан осећај сигурности* и представља један од доказа *да радимо праву ствар*. Посебно је захвална професорима с катедре за германистику *који до данашњег дана тако чврсто стоје уз нас, али испред нас*, што им даје додатну мотивацију да истрају *у овој заједничкој борби за боље сутра*. Додатна потврда о исправности борбе коју воде долази из дијаспоре, где су људи дочекивали студенте и студенткиње бициклисте и штафетне тркаче широм Европе.

Ана: Ја не могу да кажем да сам у потпуности свега свесна, али неке ситуације из дијаспоре, пролазак бициклиста, тркача... те сцене њиховог дочека тамо су невероватне... колико је заправо наших људи тамо дошло да их дочека, јер су из ове земље отишли због катастрофалне ситуације. Те сцене изазивају неки спектар емоција које не могу објаснити речима. Када те сцене видим, постајем свесна колико смо заправо пробудили те људе и колико смо утицали на њих.

На следеће постављено питање ауторка упућује самокритику, јер као истраживачица сугерише шта је по њој „јако важно", издвајајући моменте у којима се виде слике љубави и слоге међу младима које превазилазе етничке, религиозне и друге разлике. Несвесно изражава сопствене емоције и износи личне ставове, па питање делује не само као неспретно постављено, већ и веома субјективно. Но, чини се да би и без њених сугестија одговор био исти. Ана најискреније подржава заједништво и пријатељство без обзира на поменуте разлике, а сцене које то директно показују за њу су толико дирљиве да се „јежи" док прича о томе, сматрајући да ће у њој оставити *неизбрисив траг*.

И: Мени је јако важно што не показујете разлику између људи по било којој основи, верској, националној... Мени су то посебно дирљиве слике када с Новопазарцима... како сте их прихватили, како скачете заједно с хрватским младим људима, како вас подржавају Словенци... мени је то посебно битно у овој борби. Да ли сте и тога свесни... како сте дошли до буђења те жеље за солидарношћу?

Ана: Ја као појединац никада нисам тако делила људе и мислим да већина наше академске заједнице не раздваја људе на тај начин. По медијима се често провлачило то да постоји нетрпељивост између нас и Новопазараца, муслимана. Ја тако нешто нисам приметила, поготово не у круговима људи у којима се ја крећем, у нашој академској заједници. Верујем да тога има, али не у тој мери. Те сцене где стоје двоје људи, муслиман и православац и заједно се моле за настрадале... ево сад док причам о томе, ја се јежим... или сцена где једна девојка носи хиџаб, а друга не, стоје загрљене на протесту. Један јако дирљив податак је то да су у Новом Пазару за њихов протест припремали и посну храну јер је тад био наш пост. Такве сцене остављају неизбрисив траг.

VII Рефлексије о будућности

На питање истраживачице шта ће да раде даље с обзиром на то да су наишли на „зид" од стране власти, Ана даје потпуно јасан и кратак одговор:

Ана: Ја сматрам да у овој борби мора да се истраје до краја. Као једини вид за испуњење захтева, односно одскочна даска за то су избори. Мислим да је то једини „спас у задњи час" (смех).

Овим одговором она показује одлучност и непоколебљивост у постизању циљева. Нада с почетка протеста да ће власт испунити почетно постављене захтеве студената показала се као неоправдана. Зато су дошли до закључка да је једини преостао начин борбе за правду расписивање ванредних парламентарних избора.

VIII Закључак

Ана приступа разговору с пажњом, одговарајући исцрпно, посвећено и искрено на питања истраживачице, која је истовремено њена професорка. То упућује на однос поверења између две стране, који је у оваквим истраживањима основни предуслов за добијање ваљаних података. Испитаница је у стању да активно, самостално и ангажовано учествује у текућим друштвено-политичким дискурсима. Она заузима критички став о социјалним питањима како на нивоу целокупног друштва, тако и на нивоу људи који је окружују – породице, колега и колегиница, и случајних пролазника. Самосвесно разматра сопствени карактер и без проблема артикулише своје емоције, попут узбуђења, страха и одсуства страха, разочарења и наде. У стању је да коментарише академску заједницу којој припада као заједницу са ставом да су солидарност, толеранција и наклоност према припадницима друге вере, конкретно муслиманима, став који се подразумева сам по себи. Истовремено помиње да се по медијима говори о нетрпељивости између различитих верских заједница, које она у свом кругу људи не може да потврди. Сматра да тренутна ситуација у друштву води до тзв. „излива мозгова". Основни проблеми тичу се коруптивности (могућност запошљавања само за припаднике владајуће странке), необјективности медија (као пример наводи недовољну обавештеност својих баке и деке) и проблема у судском, образовном и здравственом систему. Показује истрајност у тежњи ка постизању студентских циљева и сматра да једна „изгубљена" академска година није разлог да блокаде и борба за праведније друштво престане. Након неуспелих мирних покушаја да се испуне студентски захтеви, једино решење види тренутно у расписивању ванредних парламентарних избора.

Вредновање проблемски оријентисаног интервјуа с Луном

III Почетак блокада и очекивања

На питање како је све кренуло и која су очекивања била повезана с блокадом, Луна одговара слично као Ана.

> Луна: Ни на крај памети ми није било ни да ће оволико да траје, ни шта ћемо све да покренемо и да постигнемо. Некако моја идеја је била да... Нисам искрено сумњала, бар што се тиче наших професора, да ћемо имати подршку, ту сам била сигурна да неће бити проблема, али нека претпоставка прва је била да ће ту... океј, дигли смо се ми, дићи ће се још факултета... да ће неко да обрати пажњу на то, да је то као... неки, оно... сирена за узбуну отприлике, и да ће то можда да траје месец, два дана, да ми већ од летњег семестра крећемо нормално да радимо. И онда је то онако само просто... Подржали су нас професори, факултет је званично ступио у блокаду, и онда се наставио тај рад на томе, комуникација с другим факултетима, улазак њихов у блокаду, Београд, кренуле су шетње, кренули су протести...

Луна је очекивала да ће брзо доћи до реакције оних којима су захтеви постављени, али то се није десило. Наглашава да је подршка стигла од професора и проширила се на остале друштвене слојеве. По њој су протести спонтано постајали све масовнији и емотивнији.

> Луна: Мислим, људи који су долазили овде, доносили донације, тада је то баш било у пуном јеку, што професори, што овако људи са стране, који су нас подржавали, давали нам ветар у леђа, то је онако баш... Ево, ја се сад језим кад причам. Баш је постајало много емотивно и много онако...

У току процеса блокада факултета дошло је до тога да Луна постане свесна конкретних захтева, као и тога да се они не могу *испунити у тренутном стању у каквом је држава и тренутна власт*, јер би у том случају угрозили сами себе. Оваква изјава показује да су студенти, на почетку се ограђујући од политизације свог деловања (иако је оно самим постављањем захтева било политизовано), схватили да до одговарајућих резултата могу доћи само успостављањем политичког ангажовања. Лунина очекивања да ће макар судство и тужилаштво позитивно да реагују на њихове захтеве нису се испунила. Наводи да је свесна ситуације *у држави и корупције и тога да ми имамо врховног вођу који не треба да буде врховни вођа, али је на таквом месту, опет сам сматрала да негде постоји тај мали трачак наде.* Постајући свесна да ће они људи који имају власт и моћ покушати да се *извуку* што се тиче њиховог дела кривице, *јер просто нису луди сами себе да приводе*, ипак је мислила да ће макар један део њих да покуша нешто да уради, наводећи као пример покретање *неке истраге, нешто...*

IV Ток догађања

Након што су велики протести у највећим градовима Србије – Београду, Новом Саду, Нишу и Крагујевцу – *утихнули* и почели да се разлажу на веће и мање насеобине широм земље, Луна је почела да се преиспитује да ли је могуће наставити борбу без страначког дела политике. Иако је, како наво-

ди, пленум и даље био за то да се протести не мешају с политиком, она је то мишљење подвргла рефлексији, критици и питањима. Тиме је показала самосталност у грађењу сопственог мишљења и спремност да учи и да се мења, што јасно исказује у интервјуу:

> Луна: И онда су само ти захтеви били циљ, није био циљ мењање власти, ми смо од њих тражили све то, и онда сам већ почела да преиспитујем је л‘ могуће уопште да се не уплетемо; иако смо се трудили све време да се не уплићемо, не у политику, него, да кажем, у тај страначки део политике; да ли је то могуће извести. И онда некако сад, што се тиче тих захтева, тренутно мислим да су некако сви по страни, јер смо сви свесни да у оваквој ситуацији нема ништа од испуњења захтева, конкретно оних с којима смо кренули, већ да једноставно све мора да се промени и апсолутно од почетка да се крене да би нешто могло и да се настави, и да се бори да би нешто могло уопште да се постигне у држави генерално.

Лунина рефлексија о развојним фазама ситуације у којој се нашла и за коју се одлучила и разумевање последично-узрочних промена током процеса студентских протеста доводи до мењања њених очекивања. Улазећи све дубље у срж друштвених збивања и политичких околности, она долази до закључка *да једноставно све мора да се промени и апсолутно од почетка да се крене, да би нешто могло и да се настави, и да се бори, да би нешто могло уопште да се постигне у држави генерално.* Такође је свесна и личних промена, наводећи да је *за ових шест месеци онако одрасла више него у претходних не знам колико година*. Своје личне промене аргументује појединачним примерима, од којих је један стицање способности да комуницира с другима. Ово објашњава својим афективним приступом приликом разговора, поготову кад се радило о темама с којима *је емотивно повезана*. У таквим ситуацијама врло *лако сам падала у афекат, врло лако ме обузме све, нисам умела да се изјасним, да се борим на добар начин за оно што треба, и онда, ако ништа, за време ових блокада сам онако баш научила да станем, да промислим, да кажем...* Велику улогу за ову, по њој, најбитнију личну промену приписује разговорима у пленуму. Описује их као освежење и слободу говора, током којих неретко долази до промене појединачног мишљења.

> Луна: То је било освежење и онда некако кроз то смо доста сазрели, сви, научили да водимо дијалог, да разговарамо, да се боримо онако смирено за то што желимо, без уке, буке, да се скаче одмах, да се ту прави нека драма или тако нешто, што, искрено морам да кажем... Сад да ли је зато што смо филолошки факултет па су то хуманистичке науке... Мислим да је код нас то много више изражено, судећи по састанцима с другим факултетима, да је код нас баш доста изражено, та отвореност и комуникација, размена идеја и мишљења, и то ми је, што се мене лично тиче, мој највећи напредак и то неко сазревање у том смислу; а онда и нас као групе, где смо и кроз

протесте и кроз сва организовања, све са чим смо се нашли... са тим неким препрекама, организовање као такво, протеста, групе људи, суочавање с неким непријатним ситуацијама, с људима који су много старији од нас...

Осим позитивних личних промена, Луна наводи и сазревање групе као социјални развој. Истиче да је научила да кроз комуникативна делања препозна ко им искрено пружа подршку, а ко не. Овим показује способност сагледавања и критичког вредновања промена, како на личном тако и на друштвеном нивоу.

V Циљеви протеста, друштвене вредности и свест о учињеном

Циљеви протеста садржани су у почетним захтевима студената. Наишавши на игнорисање од стране надлежних институција и владајућег режима, студенти увиђају *да та почетна борба, ти услови, ти захтеви, од тога нема ништа*. Сад су, тврди Луна, сви актери и актерке протеста постали свесни тога *да је тренутно оно што мора да се уради да се иде до краја, да се мења све*. Критички сагледава и очекивање од стране великог броја грађана да једна друштвена група може да промени све и сматра да таква очекивања нису коректна:

Луна: Да ли ико мисли да само једна група може да промени све и да ли је, на крају крајева, то фер, да ми мењамо, мислим фер... Ми мењамо и за себе, али и за друге. Просто сад већ мене то мало креће да нервира, јер људи, баш то, коментари – можете, треба, не одустајте, треба овако... Хајде ви урадите тако како треба, ако мислите да ми радимо лоше. Сигурно нешто радимо лоше, ми смо млади. Нисмо деца, што смо показали, бар мислим, али смо и даље млади, и сигурна сам да грешимо и сигурна сам да постоји, поготово што се тиче тих, да кажем, страначких, политичких делова целе ове борбе, у које сад већ мора да се зађе, сигурна сам да постоје људи који су старији, зрелији, који би то боље одрадили од нас, или могу да нам пруже подршку.

Осим што упућује јасан захтев да се сви који их подржавају ангажованије прикључе процесу друштвених промена које су студентски протести покренули, она оставља простор и за самокритику, признајући да је сигурно и с њихове стране било почињених грешака. Осим тога, она још једном потврђује да је после шест месеци постало јасно да ће њихова борба остати узалудна уколико им се не придруже политички оријентисане групе и страначке партије.

Луна: Ја кажем пробудили смо народ да они крену да изађу, да се појаве, али и даље нико да уради нешто конкретно сам, и то је оно што ја покушавам, некако размишљам стално на тај начин како људе сад активирати још, да сами крену, да се не плаше толико, поготово што не знам више ни чега

> се плаше, када сви виде да се цела... Малтене цео народ се дигао, и јесте страшно и јесте ризик и свима нам је ризик. [...] Једина нада јесте овај друштвени фронт за који се боримо и ти учени људи које бисмо ми бирали, да ето на тај начин нешто променимо, да бар ти људи дођу на тај неки део власти, да се кроз то нешто мења.
>
> И: Добро. Дакле, какво је то друштво, које вредности га одликују, друштво у коме ви желите да живите?
>
> Луна: Јао, кажу сви утопијско... савршено, а то не постоји.
>
> И: Не постоји, нажалост.
>
> Луна: И свесни смо тога, али опет некако мислим да ово тренутно у ком живимо је, не да није савршено, него мислим да ако се настави овако, ако од овога не буде ништа, то је пакао за живот. ... Као што фирма цвета ако су радници задовољни, тако и држава цвета ако је народ задовољан. Кажем, свесна сам да је то превише можда оптимистично и превише савршено, али просто сматрам да није немогуће до неке мере, до неке границе, да просто морају да постоје неки видови контроле... неке, да кажем, провере.

Луна је свесна да су студентски протести пробудили људе, извели их масовно на улице, улили им неку врсту слободе и у већини случајева одагнали страх. Понегде ипак страха још има, али су неопходне друштвене и политичке промене због којих се мора ризиковати. Друштвени фронт који студенти и студенткиње управо заснивају као политичку организацију једина је опција коју тренутно види у остваривању студентских захтева. Њена представа о праведном друштвеном поретку јесте утопијска, но ако се ништа не промени, ако се не створи држава у којој постоје *неки видови контроле*, живот у њој пореди са животом у паклу, чиме њено гледиште из утопијског прелази у апокалиптичну визију будућности у Србији. Овај став образлаже следећом изјавом:

> Луна: И то је оно што ја кажем, за почетак то, да се направи нешто, где ми нећемо живети у страху да ће нешто да ми падне на главу, јер је толики ниво корупције да ми просто све време живимо у страху да нас сутра нема. Мислим, живот као такав, сам по себи, јесте, све је могуће, али опет неку дозу, неки ниво сигурности треба да имаш у својој држави, да просто знаш да... Увек ће да постоје људи који ће да прекрше нешто илиураде нешто и да се извуку, океј, увек ће неко да краде, ја све то кажем...

Прихватајући постојање глобалних друштвених преступа, неморалност у виду корупције и крађе, она не прихвата морање живљења у земљи у којој не осећа сигурност, у којој не постоје егзистенцијалне друштвене вредности. Жели да живи у земљи у којој је власт смењива након одређеног периода, у којој постоји грађанско право слободе мишљења и право протеста и активног мењања социјалних (не)прилика: *Хајде да се побунимо овако као што се сад бунимо када се деси нешто, када нпр. ухапсе новинара који је говорио против власти, ако аргументовано говори против власти, да ми сви устанемо, а не да ћутимо на такве ствари*. Овде се уочава њена пот-

реба за правдом, која је остварива заједништвом, солидарношћу, гласном артикулацијом и критиком грешака надлежних државних институција, које заправо треба *неке ствари да контролишу, да ограничавају ту власт, као што и треба да ограничавају по закону и по Уставу. Само, ето, тиме да се водимо, да постоји то.*

VI Подршка и критике

Безусловну и најважнију подршку, како тврди, добија од родитеља. На критике као што су *коментари типа: „Видите да не раде ништа, да не може тако, да не може мирно, супер је то што сте ви замислили, то је као утопија, али не може мирно...", а ми се и даље трудимо да буде мирно...* Пасивност колега и колегиница је чини тужном, а понекад је мало и нервира. Без обзира на већинску подршку, она би волела да се укључе у рад пленума и активну организацију протеста. Међутим, ту пасивну подршку почиње да доживљава као нешто што прекида некадашње интимније дружење: *Просто, само немам више шта да причам с људима који имају тако неке ставове. Тако да, и ово је доста раскристалисало ко је какав, што се тако неких озбиљнијих ствари тиче.* Стечено искуство Луну очигледно омета у поновном успостављању безусловне толеранције другачијих ставова својих колега и колегиница, али је, с друге стране, протести зближавају с непознатим људима.

> Луна: Мислим, малочас сам Вам рекла, ја се јежим док причам све ово, то је кренуло од целе оне... сва та амбиција, узбуђеност. Људи који... Мислим, просто кад дођу непознати људи који те онако, као да смо њихова деца, и дочекају и донесу нам и брину се о нама и редовно долазе, то је... Ја мислим да то не може речима да се опише, то је... тако неко... неко благостање, нека лепа емоција, то није чак... Срећа није довољна реч, то је такав неки вртлог емоција и емпатије и кад се просто осећа међу људима... [...] Те шетње где ти идеш, људи те грле, плачу сви, осећају, мислим као да сви осећамо исто, и осећамо... И то је оно што је просто нешто што не може да се опише речима, то стварно мора да се осети. То је, да кажем, с те позитивне стране. Било је и негативних страна и, хајде конкретно сад за те шетње, и бола и нервозе и било је тешко. И овде кад смо организовали протесте, било је несугласица, па неорганизација, па поправи, па среди, па онда да ли ћемо стићи, па се сукобимо, па то треба да се реши, свега ту има, мислим то је заиста један... онако један изузетно комплексан подвиг.

Велики значај имале су снажне емоције изазване студентским организацијама протеста и шетњи. Сматра да је спектар јаких, али и противуречних емоција неописив и несхватљив за некога ко није доживео то јединство, усклађеност, радост на лицима и у покретима људи, те све то заједно назива осећањем среће. Не преза ни од сагледавања и исказивања негативних

ситуација које су се догађале међу њима приликом организације манифестација. На личном плану се негативна искуства односе на бол и нервозу који су се повремено појављивали.

VII Рефлексије о будућности

И: Направили сте чудо стварно... невероватно, то сви кажу. Добро... Да се вратимо у реалност. Шта сад? Данас, сутра, прекосутра, шта ћемо даље?

Луна: И то је оно што мени стално кажу: „Немој да се нервираш", оно српско: „Пусти будалу" (одмахује главом)... Немој да пустиш будалу, јер много дуго сви пуштају будалу, пуштају, пуштају и онда они постају гласнији и испада да смо сви будале, да нам је такво друштво, а није. Њих има мање, само мора да им се каже да су будале, да се склоне. Он мисли да ради добро, он мисли да је то тако како треба, и пролази и провлачи се, и онда дођемо до тога да, као, то нам је народ. Није нам то народ, народ нам је диван, народ нам је... велик и добар и дружељубив и срдачан и воли, и то нам је народ, само народ ћути. И то је, мислим, највише, да кажем, до сад најбитније што смо урадили, што су људи постали свесни да то још увек постоји, да нисмо скроз у јазбини, заглибљени начисто, тако да... И само се надам да ће то да се настави, да ће то да се одржава, ма шта год да се деси, тако да... То су емоције.

Постављајући питање, истраживачица показује очигледну субјективност – сасвим јасно се ставља на страну студентског бунта, као што је то урадила у претходном интервјуу. Сматра да је то урадила несвесно, јер су испитаницама од почетка били познати њени ставови, те су обе стране опуштено комуницирале не кријући се иза плашта лажне суздржаности. Ово се на крају показало као позитивно за ток разговора и исход истраживања. Одлучно критикујући председника Србије називајући га Он, Луна долази до става да је време да се људима који су на власти одузме моћ, јер људи пуштају *будале* да им кроје судбину и то не сме и не треба да буде тако. Луна сматра да „народ" није такав какав се услед ћутања чини да јесте, већ је тај „народ" *велик и добар и дружељубив и срдачан и воли.* Он је, упијајући енергију студената и студенткиња, почео да се буди, те су људи схватили да имају изгледа да *изађу из јазбине* и да имају могућности да поново осете готово заборављене емоције и вредности и с њима све оно што је добро у нашем народу – срдачност, дружељубивост, саосећање, љубав. После покушаја да опише емотивне сусрете приликом подршки на улицама разних градова широм Србије, сматра да је најтеже питање – како даље. Од почетка блокада прошло је шест месеци, људи су се уморили и чини се као да посустају и *сад много више борбе треба и много више снаге*. Сматра да нико, па ни она, не зна шта ће да буде сутра, јер се све мења великом брзином, а велику наду за будућност види у оснивању политичке

иницијативе и расписивању ванредних избора. Међутим, после победе у коју, чини се, не сумња, истиче да је најбитније да се настави активан рад на надокнади свега онога што је пропуштено и што је пропало услед корупције и других многобројних нелегалних поступака власти.

> Луна: То ће бити доста посла и... Мени лично је само много битно да људи буду свесни да се не стаје кад дође до смене власти, кад дође до краја, званично, и блокада. Не стаје се него се ради и даље. Нисмо аполитични, боримо се, учествујемо у изборима, учествујемо у свему у чему можемо да учествујемо, боримо се за боље сутра, пропагирамо боље сутра, боримо се против корупције на најнижем нивоу, на ком ми можемо да утичемо, а онда ће и они који су на вишим нивоима видети да просто и они морају, морају (наглашава) тако, једноставно... тако да... То је оно, да кажем, чему се ја надам, ка чему идем... Хајде да кажем планирам, под знацима навода, да се даље дешава.

Своју визију будућности Луна описује као наставак рада на успостављању праведнијег друштвеног живота. Успостављање промена, које су иницирали студенти и студенткиње, она експлицитно назива сменом власти. Наводи да студентске, али и грађанске активности морају да се након (будуће прижељкиване) изборне победе наставе на свим нивоима друштвеног живота, укључујући и политички. Само на овај начин могуће је постизање циљева за које се бори.

VIII Закључак

Као и претходна испитаница, Луна је заинтересована за разговор, отворена и исцрпна у свом излагању. Искрено говори о емотивним тренуцима, као на пример о дирљивом сусрету с мајком на сретењском протесту у Крагујевцу или с професорком, ауторком истраживања, на једном другом протесту. Наводи да су је и многи други сусрети с непознатим људима испуњавали срећом, те да се народ у Србији под утицајем студентских протеста „пробудио" и да опет показује своје старо, готово заборављено лице – лице доброте, емпатије и срдачности. Свесно коментарише промене које су се догодиле услед њеног ангажованог учешћа у протестима како на друштвеном, тако и на личном нивоу. Осим позитивних примера, без устезања помиње и оне који се могу окарактерисати као негативни, попут пасивности својих колегиница и колега или критика и песимизма блиских људи из непосредног окружења. Луна критички и оштро говори о недостацима и корупцији актуелне власти, наводећи да су следећи циљеви расписивање избора и смена владајућег режима, након чега би читаво друштво морало ангажовано да приступи грађанским активностима у успостављању бољих и праведнијих животних услова.

Завршна разматрања: Крај је кад ми кажемо да је крај

Истраживање показује да је импулс за настанак масовних студентских протеста и блокада факултета потекао од трагичног догађаја пада надстрешнице у Новом Саду 1. 11. 2024. год, у ком је страдало 16 људи. Полазећи од тога да је овај догађај изазван корупцијом одговорних институција, студенти и студенткиње постављају захтеве који се пре свега односе на успостављање праведних друштвено-политичких односа и коректан рад надлежних институција. Неиспуњавање студентских захтева од стране власти довело је до све детаљнијих разоткривања државних политичких неправилности у прошлости, односно за време дванаестогодишње владавине Српске напредне странке и актуелног председника Србије. На почетку од стране студената и студенткиња карактеризовани као „неполитични", протести се шире на цело друштво, захтеви се мењају и тренутно улазе у фазу политичке активности артикулисане у захтев за расписивање ванредних парламентарних избора. На основу сажете анализе карикатура приказана је критичка слика данашње власти из угла њених противника и противница. Аксиолошки културни образци се могу у овом контексту посматрати као негација свих фундаменталних и нормативних друштвених вредности, као и вредности социјалне одговорности и доброг живота. Насупрот томе, слика 3 приказује две студенткиње различитих вероисповести, на којој су препознатљиве вредносне категорије које указују на толеранцију, солидарност, уједињеност и поштовање, а из којих произилази и осећај спокоја и среће видљив на њиховим лицима. Све три слике указују на културне интерпретативне обрасце српске и европске, тј. светске културне баштине, чије је познавање неопходно за учешће у актуелном друштвено-политичком дискурсу у српској комуникативној заједници. Као примери могу се посматрати културни обрасци фашизам, Хитлер, ауторитет и моћ, с једне стране, те потчињеност, с друге стране, на глобалном нивоу и Српска радикална странка, Српска напредна странка, Александар Вучић, Војислав Шешељ, ауторитативна владавина у Србији на нивоу српске језичке заједнице.

Из појединачних интервјуа читљив је читав спектар аксиолошких културних интерпретативних образаца на сва четири нивоа. Студенти и студенткиње своју побуну и борбу заснивају на принципима фундаменталних вредности, тражећи правду и правичност у раду државних институција, које ће свима, без обзира на друштвени статус, верску, националну или неку другу припадност, омогућити да пре свега у сопственој земљи живе по принципу поштовања основних људских права, попут слободе гово-

ра и медија, равноправности, толеранције. Учествујући у организацији и спровођењу блокада и разних других активности, интервјуисане студенткиње показују у свом активизму деловање по вредностима социјалне одговорности. У раду пленума посебно наглашавају значај поштовања туђег и другачијег мишљења и отворену дискусију. Оне указују на то да студентски пленуми сарађају на свим нивоима, почевши од сарадње на сопственом факултету, преко других факултета Универзитета у Крагујевцу, па до свих осталих факултета српске академске заједнице. То указује на имплицитне вредносне категорије социјалне одговорности попут поштовања, солидарности и уједињености у заједничкој борби. Поштујући нормативне друштвене вредности, дисциплиновано су извршавале своје обавезе. Заједничко деловање у протестима и искуство и (културно) знање које стичу током вишемесечних активности ван школских клупа, оне описују као емотивне изливе успеха, среће и љубави, понекад осенчене страхом, нервозом и бесом.

За тему „посредовање вредности" није одлучујуће питање да ли су вредности и вредносне оријентације принципијелно универзалистички или културно-специфични и релативни; уместо тога студије културе полазе [...] од једног фундаментално дискурзивног карактера вредносних оријентација. То значи: Легитимност вредности као нормативног система оријентације за друштвено деловање не постоји сам по себи и није обавезујући за све 'чланове' једног 'друштва', већ је подлежан многоструким и у основи контроверзним, па често и конфликтним дискурзивним процесима тумачења (Altmayer 2023, 342).

Развој дискурзивних способности учесника и учесница студентских протеста, али и већине становништва Србије, заснива се на културно-политичком учењу, а већ постојећи пресупонирани културни интерпретативни обрасци представљају предуслов и темељ за упешан процес разумевања и тумачења актуелне ситуације у друштву (нпр., власт, држава, закон, Србија, муслиманско, православно). Истраживање је завршено у јуну 2025. године у атмосфери јасне поларизације српског друштва на оне који су ЗА студенте и оне који су ПРОТИВ њих.

Изјава

Потврђујем да је поднети чланак резултат оригиналног и независног академског рада аутора, заснованог на мом сопственом интелектуалном напору, анализи и интерпретацији. Током припреме овог рукописа, ауторка није користила АИ алатку.

Марина Петровић Јилих

Референце

Altmayer, Claus. 2023. *Kulturstudien. Eine Einführung für das Fach Deutsch als Fremd– und Zweitsprache*. Berlin: Springer Verlag – J.B.Metzler.

Dietz, Bernhard and Neumeier, Christopher. 2012. „Vom Nutzen der Sozialwissenschaften für die Zeitgeschichte. Werte und Wertewandel als Gegenstand historischer Forschung". *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 60/2: 93-304. München: De Gruyter.

Fuko, Mišel. 2014. *Tehnologije sopstva. Spisi o poznoj antici i ranom hrišćanstvu*. Loznica: Karpos.

Gerc, Kliford. 1998. *Tumačenje kultura* (1). Beograd: Čigoja štampa.

Graf, Rüdiger and Priemel Kim Christian. 2011. „Zeitgeschichte in der Welt der Sozialwissenschaften. Legitimität und Originalität einer Disziplin". *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 59/4: 479-508. München: De Gruyter.

Keller, Reiner. 2011. *Diskursforschung. Wissenssoziologische Diskursanalyse. Grundlegung eines Forschungsprogramms*. Wiesbaden: VS Verlag.

Mayring, Philip. 2002. *Qualitative Sozialforschung*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.

Petrović Jülich, Marina. 2016. *Svi smo bili tekst*. Kragujevac: FILUM.

Reckwitz, Andreas. 2000. *Transformation der Kulturtheorien. Zur Entwicklung eines Theorieprogramms*. Weilerswist: *V*elbrück.

Urošević, Milan. 2021. „Postmoderna kultura kao socijalna logika neoliberalnog kapitalizma". *Kultura* br.170-171: 39-52. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.

Živković, Predrag. 2018. „Triangulacija istraživačkih metoda u istraživanjima društvenih pojava – anamorfički prigovor problemu kombinovanja istraživačkih metodologija i triangulacija". *Zbornik radova Pedagoškog fakulteta Užice*, br. 20: 11-30. Užice: Pedagoški fakultet.

Marina Petrović Jülich
Department of German Studies,
Fakulty of Philology and Arts
University of Kragujevac
marinajulichkg@gmail.com

Value Patterns of Student Protests in Serbia 2024/2025: A Qualitative Cultural Adventure

The subject of this qualitative empirical research is the student protests in Serbia in 2024/2025. The objectives of the paper are to identify, categorize, analyze and apply cultural interpretative patterns in the context of student protests. The paper is based on the theoretical assumptions of the German cultural scientist Klaus Altmayer. He views cultural studies as a discursive scientific discipline, whose priority is the achievement of cultural knowledge that enables unhindered participation in communicative actions with members of a certain language community. Based on his typology of thematic aspects of culture, an analytical apparatus was created,

which will primarily serve to identify axiological patterns that characterize protests, and thus contribute to finding answers to the research questions of which specific value categories are applied in the analyzed documents and interviews, on which tradition they are based, and in what way are they manifested in protests as current discourses of the Serbian communicative community. Based on a concise analysis of the caricatures, a picture of the current government is presented from the perspective of its opponents. Axiological cultural patterns can be viewed in this context as the negation of all fundamental and normative social values, as well as the values of social responsibility and the good life. In contrast, photo 3 shows two female students of different religions, in which value categories indicating tolerance, solidarity, unity and respect are recognizable, and from which a sense of peace and happiness is also evident on their faces. All three images point to cultural interpretative patterns of Serbian and European, i.e. world cultural heritage, the knowledge of which is necessary for participation in the current socio-political discourse in the Serbian communicative community. The entire spectrum of axiological cultural interpretative patterns at all four levels is readable from individual interviews. Students base their rebellion and struggle on the principles of fundamental values, seeking justice and fairness in the work of state institutions, which will provide everyone living in Serbia, regardless of social status, religious, national or other affiliation, with basic human rights such as freedom, equality and tolerance.

Keywords: culture, axiological cultural patterns, student protests, social criticism, qualitative methodology

Primljeno / Received: 25. 6. 2025.
Prihvaćeno / Accepted for publication: 14. 11. 2025.